

GEOGRAFSKO RAZISKOVANJE TURIZMA IN REKREACIJE V SLOVENIJI

dr. Dejan Cigale

Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: dejan.cigale@ff.uni-lj.si

Pregledni znanstveni članek

COBISS 1.02

Izvleček

Raziskovanje turizma in prostega časa ima v slovenski geografiji že dolgoletno tradicijo, saj se je raziskovanje teh pojavov začelo hkrati z razvojem množičnega turizma po drugi svetovni vojni. V prispevku je prikazano dosedanje raziskovalno in strokovno delo na tem področju ter vloga geografije pri tem.

Ključne besede: geografija turizma, rekreacija, prosti čas, raziskovanje turizma, Slovenija

GEOGRAPHICAL RESEARCH ON TOURISM AND RECREATION IN SLOVENIA

Abstract

Tourism and leisure research has a long tradition in Slovenian geography. It begun simultaneously with the development of mass tourism after the Second World War. In the paper, past research and professional work from this field is presented as well as the role of geography within it.

Key words: geography of tourism, recreation, leisure, tourism research, Slovenia

I. UVOD

Turizem je že v svojem bistvu zelo geografski pojav, saj so z njim nujno povezani premiki v prostoru (pot od izvirnega do ciljnega turističnega območja). Poleg tega je v odločilni meri odvisen od pokrajine in njenih značilnosti. Turisti prihajajo na določeno območje ravno zaradi teh značilnosti. Edinstvenost in enkratnost turističnega območja oz. pokrajine postajata čedalje pogostejše tisto, kar – kljub naraščajoči globalni konkurenci oz. ravno zaradi nje – pritegne turiste. Hkrati pa turizem neizogibno vpliva na to isto pokrajino in prispeva k njenemu preoblikovanju. Zato ni čudno, da ima zanimanje geografije kot stroke za ta pojav že dolgoletno tradicijo. O tem med drugim pričajo nekateri pregledi del s področja geografije turizma v različnih državah oz. na različnih jezikovnih področjih (npr. Lazzarotti 2002 za Francijo, Kreisel 2004 za nemško govorno področje, Meyer-Arendt 2002 za Mehiko, Butler 2004 za angleško jezikovno področje), pa tudi slovenska geografija se že vrsto desetletij posveča tudi s tem povezanim vsebinam.

Z izjemo nekaj maloštevilnih let, v katerih so na turistične tokove negativno vplivali posamezni izjemni dogodki (npr. teroristični napad v New Yorku l. 2001, izbruh epidemije SARS-a), smo v zadnjem času priča stalni rasti turizma tako glede števila turistov kot glede števila območij, ki jih turisti obiskujejo in ki jih turistični razvoj bolj ali manj temeljito preobrazi. Turizem že dolgo ni več omejen zgolj na bolj razvite države. V sedanosti je tako lokalen kot globalen pojav, prisoten v raznolikih pojavnih oblikah in v različnih tipih pokrajin. V njem je udeležen širok spekter različnih ponudnikov storitev (prenočitveni in gostinski objekti, transport, turistični vodiči, prodajalci raznovrstnega blaga, ponudniki pristočasnih storitev idr.), hkrati pa se v vlogi turistov udeležujejo posamezniki z različnimi značilnostmi, motivi in načini ravnanja. Tudi v vlogi turističnih privlačnosti lahko nastopajo tako naravnogeografske značilnosti pokrajine kot kulturna dediščina ali pa možnosti, ki jih turistična območja ponujajo na področju športne rekreacije. Ta raznolikost se kaže tudi v različnih oblikah turizma (npr. kulturni turizem, pustolovski turizem, ekoturizem, zdravstveni turizem, igralniški turizem itd.), ki stopajo čedalje bolj v ospredje.

Turizem je tudi pojav, ki je tesno povezan s prostim časom in rekreacijo, saj je večina turističnih potovanj pogojena s pristočasnimi motivi. Meje med temi pojavi so marsikdaj zelo zabrisane, zato je pogosto potrebno njihovo skupno obravnavanje, saj je le na ta način mogoče zares razumeti tako njih same kot njihove učinke. Tesno prepletenost turizma, rekreacije in prostega časa kažejo tudi različne opredelitve teh pojmov. Tako npr. po Mathiesonu in Wallu (1990) rekreacija zajema vrsto dejavnosti, s katerimi se ukvarjamo v prostem času, Mieczkowski (1978) pa pravi, da je rekreacija dejavnost, ki se odvija v prostem času, vsebina ali del vsebine prostega časa. Nekoliko drugače opredeli rekreacijo Jeršič (1985, 15–16), ki pravi, da z besedo rekreacija »označujemo obnavljanje (regeneracijo) duševnih in telesnih moči ljudi, ogroženih ali obremenjenih zaradi enostranskih obremenitev. ... Rekreacija je v primerjavi s prostim časom ožji pojem, saj z njo označujemo samo tiste dejavnosti oddiha, osvežitve, sprostitev ..., ki služijo za sprostitev ali nabiranje novih življenjskih moči«. Na drugi strani je pri opredelitvah turizma ključna prostorska komponenta (potovanje zunaj domačega kraja oz. 'običajnega okolja'). Tako turizem pogosto opredeljujejo kot splet odnosov in pojavov, ki izhajajo iz potovanja in bivanja oseb, ki jim občasni kraj bivanja ni niti glavni,

niti stalni kraj stanovanja in dela (International geographical glossary 1985; Geografija 2001). Tako opredeljen pojem izpostavlja kot poglavitno značilnost potovanje oziroma bivanje v kraju, ki ni glavni oziroma stalni kraj bivanja ali dela. Po mednarodnih priporočilih za turistično statistiko (International recommendations for tourism statistics 2008) se pojem turizem nanaša na 'dejavnosti obiskovalcev', pri čemer je obiskovalec tisti potnik, ki potuje v kraj zunaj svojega običajnega okolja za obdobje, krajše od leta dni iz kakršnegakoli razloga (posel, prosti čas ali drugi osebni razlogi), ki ni zaposlitev v obiskanem kraju.

Zaradi medsebojne povezanosti turizma, rekreacije in prostega časa bodo v tem prispevku obravnavane vsebine, ki sodijo na vsa ta področja, čeprav to – da se ognemo pretiranemu ponavljanju – ne bo ves čas izrecno poudarjano. V prvem delu bo na kratko predstavljeno dosedanje geografsko raziskovalno in strokovno delo s tega področja v slovenskem prostoru, v nadaljevanju pa bo pozornost posvečena nekaterim aktualnim temam in vprašanjem, ki so relevantna za geografsko raziskovanje, ter vlogi, ki si jo je geografija pridobila pri preučevanju turizma in rekreacije.

2. TURIZEM IN REKREACIJA TER SLOVENSKA GEOGRAFIJA

Zaradi hitro naraščajočega pomena turizma po drugi svetovni vojni so se z njim že zgodaj začeli ukvarjati tudi slovenski geografi. Tako so se dela na temo turizma in prostega časa kontinuirano pojavljala že vsaj od šestdesetih let 20. st. naprej, čeprav so posamezna dela nastala že pred tem. Tako sta npr. Vrišer in Gams že v drugi polovici petdesetih let v Turističnem vestniku objavila krajša prispevka, ki sta obravnavala turizem ob slovenski obali (Vrišer 1957) in v bistveno manj obiskanem Pohorskem Podravju (Gams 1959). To so bila leta, ko je turizem v Sloveniji šele pridobival na pomenu in je naglo postajal čedalje pomembnejši tako z gospodarskega vidika kot z vidika preživljanja prostega časa. Tako se je v desetletju 1961–1970 število prihodov turistov v Sloveniji povečalo z 833.082 na 1.780.165, število prihodov tujih turistov pa celo za štirikrat – z 200.561 na 807.487. V istem obdobju se je število prenočitev povečalo s 3.099.931 na 4.825.891 (Nastanitvena statistika 2010). Takšen razmah turizma je vplival tudi na povečevanje njegovih raznovrstnih učinkov, s tem pa tudi na povečano zanimanje geografov za ta pojav.

Iz tega obdobja nagle rasti turizma, t.j. iz šestdesetih let prejšnjega stoletja, izvira vrsta prispevkov. Tako sta bila tedaj objavljena prispevka Jeršiča (1967a; 1967b), ki sta obravnavala vplive turizma na razvoj Bleda in sta predstavila ugotovitve iz njegove doktorske disertacije. Iz istega obdobja so prispevek Mezeta (1968) o hribovskih kmetijah in kmečkem turizmu, Jeršiča (1968) o sekundarnih počitniških bivališčih v Sloveniji in zahodni Istri ter krajši prispevek Gamsa (1963) o jamskem turizmu. Problematiki zdraviliškega turizma se je posvečala doktorska disertacija Ilga (1968). Tudi disertaciji Jeršiča (1965) in Vojvode (1965), ki sta sicer obravnavali širšo problematiko družbene geografije izbranih območij (Blejski kot, Bohinj), sta zaradi značilnosti regij preučevanja zelo veliko pozornosti namenili ravno problematiki turizma. Omenimo naj še, da je bil že leta 1963 objavljen učbenik Turistična geografija (Bračič 1963), ki je predstavljal obsežno in sistematično obravnavo turizma kot geografskega pojava. Pri tem so bila obravnavana tudi različna turistična območja s posebnim poudarkom na Sloveniji.

V sedemdesetih in osemdesetih letih je turizem v Sloveniji že predstavljal uveljavljeno gospodarsko dejavnost ter pomemben sestavni del življenja slovenskega prebivalstva, ki je lokalno pomembno prispeval k preoblikovanju pokrajine in temeljito zaznamoval podobo številnih turističnih krajev (npr. Portoroža, Kranjske Gore, Bleda). Vzporedno s tem se je tudi število geografskih del (in objav), ki so se ukvarjala s turizmom in rekreacijo, še povečevalo, ta trend pa se je potem nadaljeval do sedanjosti. Obravnavane so bile številne nove teme in ugotovimo lahko, da se je ravno geografija v Sloveniji prva lotila nekaterih pomembnih vprašanj, povezanih s turizmom in rekreacijo, npr. pojava sekundarnih počitniških bivališč (npr. Jeršič 1968; 1987b; Plut 1977a; Gosar 1981; 1982; 1988), rekreacije v kontekstu prostorskega planiranja (Jeršič 1977), vrednotenja pokrajine za turizem (Plut 1976; Plut 1977b; Krišelj 1979; Horvat 1990; 1991), odnosa med turizmom in okoljem (Plut 1981; Jeršič 1989c), vplivov turizma na preoblikovanje oz. razvoj naselij (Jeršič 1967a; 1967b; 1990), prstočasnih navad prebivalstva, povezanih z izletniškimi potovanji oziroma bližnjo rekreacijo (Jeršič 1984a; 1989a) in drugih.

Problematika turizma in rekreacije je bila prisotna tudi v številnih zbornikih geografskih posvetovanj, vključno z zborniki zborovanj slovenskih geografov, na katerih so bile redno obravnavane tudi tovrstne vsebine. Tako kaže omeniti zbornik jugoslovanskega geografskega simpozija z naslovom Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranje (1977), ki je bil v celoti posvečen vprašanjem turizma in rekreacije in v katerem so bila objavljena tudi dela tujih avtorjev. Na drugi strani so zborniki zborovanj slovenskih geografov že od sredine sedemdesetih let naprej stalno prinašali prispevke s področja geografije turizma in rekreacije, ki so se posvečali tema pojavoma na primeru regij, kjer so se odvijala zborovanja. Pri tem so bile obravnavane različne vsebine, npr. pojav in učinki počitniških bivališč (Gosar 1981; 1984b; 1987), različne oblike turizma, kot so jamski (Kranjc 1990), 'kmečki' (Krišelj 1981) in zdraviliški turizem (Sore 1974), ali pa razvojne možnosti turizma na določenem območju (Dekleva 1987, Jeršič 1987a).

Prispevki niso izhajali zgolj v različnih domačih znanstvenih in strokovnih revijah, ampak tudi v tujini. Med slednjimi lahko omenimo npr. dela Gosarja (1984a; 1989) in Jeršiča (1989b). To opozarja na dejstvo, da so bile ugotovitve slovenske geografije dovolj tehtne, da so bile zanimive tudi za mednarodno strokovno javnost.

Tudi v obdobju po osamosvojitvi Slovenije je zanimanje za strokovno in raziskovalno delu na tem področju ostalo precejšnje, o čemer priča vrsta del z različno vsebino in različnimi težišči, ki so nastala v zadnjih dveh desetletjih. Obravnavana so bila zelo raznolika vprašanja, kot npr. vprašanja turizma in rekreacije v povezavi z zavarovanimi območji (npr. Plut 1999; 2006b; Plut in sod. 2008; Zavarovana območja 2004; Jurinčič in Popič 2009), okoljski vplivi turizma (Sadar 2003; Cigale 2004; 2006; 2007; 2009; Mrak 2009a; 2009b; Repe in Mrak 2009; Vrtačnik Garbas 2009a), problematika podnebnih sprememb in njihov vpliv na turizem (Jurinčič 2007; Vrtačnik Garbas 2008; 2009b), vprašanja nosilne zmogljivosti okolja (Jurinčič 2004; 2005; 2008), vpliv političnih sprememb na območju Jugoslavije na razvoj turizma (Gosar 2001; 2005), vprašanja razvoja turističnih krajev (Vrtačnik Garbas 2005) in trajnostnega razvoja turizma (Gosar in Jurinčič 2003; Plut 2006a; Vintar Mally 2006). Nadaljevalo se je tudi raziskovanje nekaterih vsebin, ki so bile obravnavane že v prejšnjih obdobjih, npr. problematike bližnje rekreacije (Jeršič 1995; 1997; 1998; Cigale 1998).

S področja geografskega raziskovanja prostega časa, rekreacije in turizma je v tem obdobju izšlo tudi nekaj monografskih del. Jeršič je obravnaval problem bližnje rekreacije (1998) in prostorskega načrtovanja rekreacije (Jeršič 1999). Horvat (2000) je v obsežnem delu, ki je prinašalo rezultate njegove doktorske disertacije, predstavil svoja preučevanja zdraviliškega turizma v Rogaški Slatini, ki je ena najbolj temeljitih obravnav razvoja turističnega kraja pri nas. Drug primer s tega področja je novejšo delo z naslovom Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji (2009), ki se je – kot pove že naslov – ukvarjalo tudi s problematiko okoljskih učinkov turizma. Problem soočanja turizma in varstva narave pa je v vrsti krajših prispevkov obravnavala publikacija Zavarovana območja in njihov pomen za turizem (2004).

Ta raznovrstnost obravnavanih vsebin je bila tudi posledica globalnih procesov na področju turizma, katerih učinki so bili opazni tudi pri nas. Na drugi strani je zelo korenite spremembe doživel sam slovenski turizem, saj so politični dogodki na območju nekdanje Jugoslavije predstavljali z vidika razvoja turizma v Sloveniji velik pretres, tako glede sprememb turističnih tokov kot turistične ponudbe in razmer, v katerih deluje. Tako se je turistična podoba Slovenije v tem obdobju bistveno spremenila, kar se je odražalo tudi v slovenski geografski literaturi.

Tudi ta kratek in nepopoln pregled del, ki so segala na področje turizma in rekreacije, nazorno priča o pozornosti, ki je bil pojav deležen v geografskih krogih, hkrati pa opozarja, da je slovenska geografija – kljub prevladujoči uporabi pojma geografija turizma/turistična geografija – v veliki meri obravnavala vsebine, ki sodijo po Jeršiču (1985) na področje geografije prostega časa in geografije rekreacije. Nastajala so namreč tako dela, ki so bila osredotočena na najpomembnejša turistična območja in mednarodni turizem z njegovimi izrazitimi učinki, kot tudi dela, ki so namenjala pozornost predvsem rekreaciji v njenih različnih pojavnih oblikah. Številni avtorji so se ukvarjali s pojavi, ki so presegali, tako in tako težko opredeljive in zabrisane, meje med temi pojavi in pri svojem raziskovalnem in strokovnem delu upoštevali njihovo tesno prepletenost. Že omenjeno preučevanje problematike sekundarnih počitniških bivališč je dober primer temeljitega in kontinuiranega obravnavanja pojava, ki je pomembno zaznamoval različne slovenske regije, a je bil z vidika turizma kot gospodarske dejavnosti razmeroma malo pomemben in zato zunaj geografije precej spregledan. Tudi preučevanje bližnje rekreacije, ki se mu je posvečal zlasti Jeršič (npr. 1984; 1989; 1998), je imelo s 'klasičnim' obravnavanjem turizma le malo skupnega in je osvetljevalo vlogo turizma in prostega časa z drugačnega zornega kota, rezultati pa so bili uporabni tudi v okviru prostorskega planiranja.

Tudi danes se geografi ukvarjajo z različnimi vidiki preučevanja turizma in rekreacije in pri tem delujejo v številnih institucijah na različnih območjih Slovenije, kar je nedvomno pozitivno za prihodnost tovrstnega geografskega raziskovanja. Posebej je treba omeniti tudi pedagoško dejavnost, saj so s tem povezane vsebine vključene v študijske programe na različnih univerzah oziroma fakultetah. Ta tradicija se ohranja tudi v okviru prenovljenih bolonjskih študijskih programov. Študij geografije daje zmožnost celovitega obravnavanja pojavov, hkrati pa številna praktično uporabna znanja. Širok spekter znanj se med drugim nanaša na prostorske potrebe turizma in rekreacije, na njune okoljske, družbene in gospodarske učinke, na drugi strani pa na vprašanja regionalnega razvoja ter regionalnega

in prostorskega načrtovanja, kar omogoča sintetično in sinergetsko obravnavo dejavnikov in posledic turističnega razvoja. Odraž pedagoškega dela na tem področju so tudi številna diplomska dela. Za ilustracijo lahko služi podatek, da je samo na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v zadnjih dveh letih (2008 in 2009) nastalo kar 19 diplomskih del, ki so se ukvarjala predvsem s tematiko turizma in rekreacije.

3. NEKATERA AKTUALNA VPRAŠANJA S PODROČJA TURIZMA IN PROSTEGA ČASA

Turizem je bil zaradi vpliva različnih dejavnikov ves čas podvržen intenzivnim spremembam, za katere pa se zdi, da so v zadnjem obdobju še hitreje kot v preteklosti. Na razvoj turizma pomembno vplivajo družbene spremembe, ki smo jim priča, od demografskih sprememb ter sprememb na področju vrednot in življenjskih slogov do sprememb, povezanih z globalizacijo. Pomembne vplive je imelo tudi uvajanje novih tehnologij (npr. informacijskih tehnologij), ki v precejšnji meri spreminjajo organiziranost 'turistične industrije' in ravnanje potrošnikov/turistov. Ena izmed najbolj opaznih značilnosti turizma v zadnjem obdobju je njegova naraščajoča raznolikost, ki se kaže na različne načine – od heterogenih motivov samih turistov, raznolike in pogosto specializirane turistične ponudbe do naraščajoče raznovrstnosti priložnosti dejavnosti. To vpliva tudi na naraščajočo raznovrstnost učinkov turizma in rekreacije, tako okoljskih kot družbenih. Takšni procesi odpirajo nova vprašanja tudi za geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji.

Nedvomno je eno ključnih vprašanj odnos med turizmom ter okoljem. Turizem je večinoma obravnavan le na ciljnem območju, čeprav povzroča prostorsko relevantne učinke tudi drugod, npr. na poti do turističnega kraja. Znotraj okoljskih učinkov turizma imajo posebno mesto tisti, ki so povezani s prometom, ki ga povzroča turizem, saj na nivoju posameznega turističnega potovanja prispeva največji delež okoljskih učinkov (Gössling in sod. 2005). Promet (zlasti cestni in letalski) v splošnem stalno narašča in vzporedno s tem narašča tudi promet, pogojen s priložnostnimi motivi. Posledično se stopnjujejo tudi njegovi vplivi na okolje. Posebnosti s turizmom povezanega prometa, in sicer tako z vidika njegove prostorske kot časovne distribucije, pa ostajajo razmeroma slabo poznane. Enako velja tudi za poznavanje prostorskih značilnosti ravnanja turistov (npr. izleti, načini mobilnosti, povezovanje več ciljev v okviru posameznega turističnega potovanja). Šele podrobnejše poznavanje teh značilnosti bi nam omogočilo bolj realno obravnavanje tovrstnih učinkov turizma na okolje.

V zvezi z vplivi na okolje je vredno pozornosti tudi vprašanje vplivov turizma in rekreacije na pretežno naravnih območjih, ki zajemajo velik del Slovenije. Glede na izboljšano dostopnost teh območij lahko pričakujemo, da njihova priložnostna 'uporaba' narašča. Žal o tem ni pravih podatkov, kar opozarja na potrebo po boljšem poznavanju ravnanja/navad obiskovalcev in obsega ter prostorske usmerjenosti obiska. Dodatno dimenzijo tem vprašanjem daje dejstvo, da je dober del teh območij formalno zavarovan (narodni, regijski in krajinski parki, območja Natura 2000). S tem v zvezi se pojavlja vprašanje sobivanja oziroma skladnosti med turistično/rekreacijsko rabo tega prostora in njegovo varstveno funkcijo. V številnih

primerih gre za nadpovprečno občutljivo naravno okolje (npr. visokogorski svet). Ravno na pomen pokrajinskih značilnosti pri obravnavanju okoljskih učinkov turizma je opozorila tudi Špes (2009), pri tem pa so te značilnosti enako aktualne tudi na drugih območjih.

Pri obravnavanju odnosov med turizmom in okoljem je relevanten tudi razmislek o omejevanju turistične rasti, na kar je opozarjal že Gosar (2004). Z vprašanjem meja turističnega razvoja se med drugim ukvarja koncept nosilne zmogljivosti, kateremu se je Jurinčič (2005) posvetil na primeru Koprskega primorja. Rezultati so opozorili na aktualnost teh vprašanj tudi pri nas in na potrebo po njihovem nadaljnjem obravnavanju. Vprašanje meja turistične rasti pa ni povezano samo z odnosom med turizmom in okoljem, saj turizem povzroča tudi raznovrstne družbene učinke, ki so v primeru pretiranega ali drugače neustreznega razvoja lahko problematični tako za turiste/obiskovalce kot domače prebivalstvo. Oboji imajo v povezavi s turizmom precejšnja pričakovanja, ki pa zaradi neustreznega razvoja niso nujno uresničena.

Turizem se najpogosteje obravnava predvsem kot gospodarska dejavnost, a ne gre zanemariti dejstva, da je turizem pomembna sestavina kakovosti življenja, ki prinaša številne in raznolike koristi (McCabe 2009; Gilbert in Abdullah 2009). Zaradi naraščajočih obremenitev na delovnem mestu lahko pričakujemo, da bo pomen kakovostnega preživljanja prostega časa še naraščal. S tem v zvezi se postavlja tudi vprašanje dostopnosti turizma, ki doslej ni bilo deležno posebne pozornosti, čeprav podatki kažejo, da se v okviru turističnih potovanj, povezanih s prenočevanjem, ne udejstvuje pomemben del prebivalstva Slovenije (Turistična potovanja domačega prebivalstva 2009), podobno pa velja tudi za preživljanje prostega časa zunaj doma (Jeršič 1998).

Možnosti kakovostnega preživljanja prostega časa ne vključujejo samo ustreznih prostorskih in infrastrukturnih pogojev, ampak tudi odsotnost konfliktov z drugimi dejavnostmi. Kakovost turizma in rekreacije je lahko poslabšana zaradi vpliva drugih dejavnosti, lahko pa sta tudi sama vir problemov. Tako je pomembno poznavanje tovrstnih (potencialnih) nasprotij, pa tudi oblikovanje ustreznih ukrepov, ki naj bi jih omilili. Pozornosti vredno je tudi vprašanje medsebojne skladnosti različnih rekreacijskih dejavnosti oz. sobivanja različnih skupin obiskovalcev v omejenem prostoru, ki je deležen obiska posameznikov z različnimi motivi in načini ravnanja. Zaradi povečevanja raznolikosti prostočasnega udejstvovanja in pojava novih dejavnosti (npr. gorsko kolesarjenje, soteskanje, vožnja s štirikolesniki in motornimi sanmi) se povečujejo tudi možnosti za pojav novih nasprotij in novih problemov.

V kontekstu geografskega preučevanja turizma in rekreacije bi kazalo omeniti še druge aktualne teme, npr. odzive turizma na spremenjene globalne razmere (od podnebnih sprememb do spremenjene gospodarske in politične podobe sveta), vplive spremenjenih turističnih in prostočasnih navad na turistične tokove in razvoj turističnih območij, vplive turizma na regionalni razvoj, značilnosti in učinke posebnih oblik turizma (pustolovski turizem, kulturni turizem, ekoturizem) ali pa razvoj nekaterih posebnih turističnih prostorov (npr. turizem v urbanem okolju). Ta in druga vprašanja so pomembna za naše razumevanje turizma in rekreacije, njunih prostorskih značilnosti ter njunih učinkov. Tako kot se stalno spreminjata turizem in rekreacija se bodo ves čas pojavljala nova vprašanja in se bo spreminjalo tudi geografsko preučevanje teh pojavov.

4. SKLEP

S turizmom se ukvarjajo številne stroke, a je običajno največ pozornosti namenjene njegovi gospodarski vlogi in učinkom, čeprav so upoštevanja vredni tudi njegovi drugi vidiki. Turizem je poleg tega pojav, ki se v prostoru ne pojavlja izolirano, ampak v tesni medsebojni povezavi in soodvisnosti z drugimi pojavi, z drugimi človekovimi dejavnostmi in vplivnimi dejavniki. Razumeti ga je mogoče šele ob poznavanju teh povezav in medsebojnih vplivov ter ob upoštevanju drugih gospodarskih, družbenih in okoljskih procesov. Pristop, kakršnega zahteva preučevanje turizma, je geografiji blizu in geografija si je zaradi svojih značilnosti pridobila pomembno mesto pri preučevanju turizma. Hkrati je v tovrstno preučevanje vključevala tudi s turizmom tesno povezano problematiko preživljanja prostega časa oziroma rekreacije, kar daje njenim ugotovitvam dodatno težo.

Če naj bi geografsko raziskovanje turizma in rekreacije zadržalo svojo drugačnost in hkrati svojo identiteto, mora – kot opozarja Butler (2004) – pri obravnavanju teh pojavov ohraniti sintetičen pristop ter osredotočenost na prostorske vidike in pokrajino. Geografi so doslej prispevali k boljšemu razumevanju prostorskih in regionalnih dimenzij razvoja turizma, hkrati pa so opozarjali na njihove posledice in vlogo z vidika načrtovanja razvoja turizma in drugih dejavnosti. S številnimi vprašanji, ki so danes pri tem ključna, se ukvarja ravno geografija (npr. okoljska vprašanja, vprašanja trajnostnega razvoja, mobilnosti), zato je smiselno in potrebno, da nadaljuje s svojim delom na tem področju. Prav je, da se zavzema za takšne značilnosti razvoja, ki jih lahko z rezultati svojega dela ovrednoti kot pozitivne.

O razvoju turizma se – tudi na politični ravni – čedalje pogosteje razmišlja z vidika paradigme trajnostnega razvoja. Kot navaja Plut (2007), je z vidika geografije kot vsebinsko zelo široke in razvejane znanstvene discipline umestno v njeno polje vključiti širše pojmovan koncept trajnosti/sonaravnosti, ki razen okoljske obsega tudi gospodarsko in družbeno (socialno) sestavino. To velja ravno tako (ali še posebej) za turizem. Opredelitve trajnostnega turizma so sicer raznolike. Med bolj uveljavljenimi je opredelitev WTO (Svetovne turistične organizacije), ki kot ključne značilnosti trajnostnega razvoja turizma poudarja ekološko sprejemljivost tudi na dolgi rok ter etično in socialno pravičnost za lokalne skupnosti (Charter for sustainable tourism 1995). Brez poznavanja in razumevanja okoljskih in socialnih učinkov turizma ter na drugi strani njegovih potreb oziroma potreb turistov/posameznikov, pa tudi razmišljanje o trajnostnem razvoju turizma ostaja brez trdne osnove.

Geografi lahko z rezultati svojega dela prispevajo k razvoju turizma, ki temelji na potencialih določene pokrajine, ne da bi jih degradiral oziroma poslabšal njihovo kakovost, in na odgovornem upravljanju z viri, ki lahko tudi dolgoročno daje pozitivne učinke. Čeprav je v širši javnosti turizem največkrat prisoten in deležen pozornosti predvsem kot gospodarska dejavnost, predstavlja tudi pomembno sestavino kakovosti življenja. S tem je povezana tudi potreba po zagotavljanju ustreznih možnosti za kakovostno preživljanje prostega časa, vključno s turizmom. In to ne samo za današnje generacije.

Turizem se sooča z negotovo prihodnostjo, saj tudi nanj vplivajo razmeroma neugodne gospodarske razmere, okoljske spremembe (vključno s podnebnimi), problemi preskrbe z energijo, politična nestabilnost, globalna varnost in drugo. Predstave o neomejeni rasti tako stopajo nekoliko v ozadje. Vse to odpira številna nova raziskovalna in praktična vprašanja.

Geografija je doslej pomembno prispevala k raziskovanju nekaterih tem, ključnih za prihodnost turizma. Slovenska geografija pri raziskovanju turizma in rekreacije že zaradi omejenega števila ljudi ne more biti vsebinsko tako razvejana in tako količinsko produktivna kot geografije na drugih jezikovnih področjih. To pa ne bi smelo biti ovira za ustrezno kontinuirano in kakovostno preučevanje turizma in rekreacije tudi v prihodnje.

Viri in literatura

- Bračič, V. 1963: Turistična geografija. Maribor.
- Butler, R. 2004: Geographical research on tourism, recreation and leisure: origins, eras and directions. *Tourism geographies* 6, 2. London.
- Charter for sustainable tourism 1995. Medmrežje: http://www.zukunft-reisen.de/fileadmin/user_upload/inhalte_site/projekt/akteure_international/organisationen/charter_lanzarote.pdf (26.1.2010)
- Cigale, D. 1998: Bližnja rekreacija prebivalstva malih mest in njeni pokrajinski učinki (na primeru Domžal). Magistrsko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Cigale, D. 2004: Posledična navzkrižja in obremenitve slovenskega alpskega sveta zaradi turistične in rekreativne dejavnosti. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Cigale, D. 2006: Evaluation of the environmental pressures of tourism in the Slovene Alps. Turizam kao faktor regionalnog razvoja. Zbornik radova /Međunarodni naučni seminar Turizam kao faktor regionalnog razvoja, Tuzla, 09.–10.05.2005. Tuzla.
- Cigale, D. 2007: Vplivi turizma v slovenskem alpskem svetu na vode. Dela 28. Ljubljana.
- Cigale, D. 2009: Vplivi nastanitvenih objektov na okolje. V: Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji. GeograFF 5. Ljubljana.
- Dekleva, M. M. 1987: Opredelitev razvojnih možnosti turizma v občini Cerknica. Notranjska, 14. zborovanje slovenskih geografov. Ljubljana.
- Gams, I. 1959: Pohorsko Podravje in motorizirani turizem. Turistični vestnik 7, 12. Ljubljana.
- Gams, I. 1963: Jamski turizem, razvoj v polpretekli dobi in sedanja problematika. Turistični vestnik 11, 11. Ljubljana.
- Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranje 1977. Geographica Slovenica 5. Ljubljana.
- Geografija 2001. (Zbirka Tematski leksikoni) Tržič.
- Gilbert, D., Abdullah, J. 2004: Holidaytaking and the sense of well-being. *Annals of tourism research* 31, 1. New York.
- Gosar, A. 1981: Problemi gradnje počitniških hišic v alpskem svetu Slovenije. Gorenjska, 12. zborovanje slovenskih geografov, Kranj–Bled. Ljubljana.
- Gosar, A. 1982: Počitniška bivališča na slovenskem podežlju. V: Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja. Ljubljana.
- Gosar, A. 1984a: Der Fremdenverkehr in den Alpen Jugoslawiens. *Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie* 27. München.

- Gosar, A. 1984b: Počitniška bivališča na Dolenjskem s posebnim ozirom na razvoj v Novomeški pokrajini. Dolenjska in Bela krajina, 13. zborovanje slovenskih geografov. Ljubljana.
- Gosar, A. 1987: Geografski vidik razvoja počitniških bivališč na Notranjskem in Primorskem. Notranjska, 14. zborovanje slovenskih geografov. Ljubljana.
- Gosar, A. 1988: Počitniške hiše kot element transformacije slovenskih alpskih pokrajin. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Gosar, A. 1989: Structural impact of international tourism in Yugoslavia. *GeoJournal* 19, 3. Dordrecht, Boston, London.
- Gosar, A. 2001: Učinki slovensko-hrvaške meje in osamosvojitve na turizem v hrvaški in slovenski Istri. Dela 16. Ljubljana.
- Gosar, A. 2004: Turistična geografija na razpotju. Dela 22. Ljubljana.
- Gosar, A. 2005: The recovery and the transition of tourism to market economy in Southeastern Europe. V: *Horror and human tragedy revisited*. New York, Sydney.
- Gosar, A., Jurinčič I. 2003: Sustainable tourism in the Alpen-Adria region: reality and goals. Dela 19. Ljubljana.
- Gössling, S., Peeters, P., Ceron, J.-P., Dubois, G., Patterson, T., Richardson, R. B. 2005: The eco-efficiency of tourism. *Ecological economics* 54. New York.
- Horvat, U. 1990: Vrednotenje primernosti pokrajine za turizem in rekreacijo. Magistrsko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Horvat, U. 1991: Možnosti razvoja Rogle na Pohorju z vidika primernosti pokrajine za rekreacijo. Dela 8. Ljubljana.
- Horvat, U. 2000: Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini. Ljubljana.
- Ilgo, F. 1968: Zdraviliški turizem prikazan na primeru Rogaške Slatine, v aplikaciji na ostale rekreativne zdraviliške centre SRS. Magistrsko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- International geographical glossary, deutsche Ausgabe. Stuttgart 1985.
- International recommendations for tourism statistics 2008. Medmrežje: <http://unstats.un.org/UNSD/tradeserv/IRTS%202008%20edited%20whitecover.pdf> (26.1.2010)
- Jeršič, M. 1965: Družbena geografija Blejskega kota. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1967a: Problem iskorištavanja zemljišta u turističkoj pokrajini Bleda. Zbornik radova prvog jugoslavenskog simpozija o agrarnoj geografiji u Mariboru od 3. do 5. decembra 1964. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1967b: Vpliv turizma na razvoj naselja Bled. *Geografski vestnik* 39. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1968: Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri. *Geografski vestnik* 40. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1977: Razvoj sodobne metodologije za prostorsko planiranje rekreacije. *Geographica Slovenica* 5. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1984: Prostorski učinki rekreacije prebivalstva Novomeške regije. Dolenjska in Bela krajina, 13. zborovanje slovenskih geografov. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1985: Turistična geografija. Ljubljana.

- Jeršič, M. 1987a: Turistični potencial in razvojne dileme notranjskega turizma. Notranjska, 14. zborovanje slovenskih geografov. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1987b: Učinki počitniških stanovanj na okolje. *Geographica Slovenica* 18. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1989a: Neighbouring (excursion) recreation of Slovene cities inhabitants. *Geographica Iugoslavica* 10–11. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1989b: Some socio-geographical impacts of tourism along the Yugoslav Adriatic coast. Proceedings of Austrian meeting of the IGU-Commission of geography of tourism and leisure, Pörtlach am Wörther See, 22–28 May 1989. *Klagenfurter geographische Schriften* 9. Klagenfurt.
- Jeršič, M. 1989c: Turizem kot možnost in nevarnost za ohranitev naravne in kulturne pokrajine. V: *Slovenija* 88. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1990: Turistična transformacija Portoroža. *Primorje*, zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1995: Bližnja rekreacija prebivalcev mesta Ljubljane. *Dela* 11. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1997: Besonderheiten und Probleme der Naherholung in der Republik Slowenien. *Materialien* 21. Frankfurt am Main.
- Jeršič, M. 1998: Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije. *Geographica Slovenica* 29. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1999: Prostorsko planiranje rekreacije na prostem. Ljubljana.
- Jurinčič, I. 2004: Načrtovanje in nadzor turističnega obiska v zavarovanih območjih s pomočjo analize nosilne zmogljivosti. V: *Zavarovana območja in njihov pomen za turizem: morska učna pot: Mesečev zaliv in njegovi zakladi*. Strokovni seminar in terensko delo, 28.–29. november 2003, Strunjan. Koper.
- Jurinčič, I. 2005: Zmogljivost Koprškega primorja za turizem. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Jurinčič, I. 2007: Vpliv globalnih podnebnih sprememb na vrednotenje turističnih resursov Slovenije. V: *Podnebne spremembe in vplivi na razvoj (Zbirka Turistična misel 22)*. Ljubljana.
- Jurinčič, I. 2008: Analiza nosilne zmogljivosti Slovenske Istre za turizem. *Academica turistica* 1, 1. Portorož.
- Jurinčič, I., Popič, A. 2009: Sustainable tourism development in protected areas on the pattern of Strunjan Landscape Park. *Varstvo narave* 22. Ljubljana.
- Kreisel, W. 2004: Geography of leisure and tourism research in the German-speaking world. *Tourism geographies* 6, 2. London.
- Krišelj, M. 1979: Valorizacija prostora za potrebe kmečkega turizma na primeru škofjeloške občine. Magistrska naloga, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Šenčur.
- Krišelj, M. 1981: Kmečki turizem na Gorenjskem. *Gorenjska*, 12. zborovanje slovenskih geografov Kranj–Bled 1981. Ljubljana.
- Lazzarotti, O. 2002: French tourism geographies: a review. *Tourism geographies* 4, 2. London.
- Mathieson, A., Wall, G. 1990: *Tourism: economic, physical, and social impacts*. New York.

- McCabe, S. 2009: Who needs a holiday? Evaluating social tourism. *Annals of tourism research* 36, 4. New York.
- Meyer-Arendt, K. J. 2002: Geographical research on tourism in Mexico. *Tourism geographies* 4, 3. London.
- Meze, D. 1968: Hribovske kmetije in kmečki turizem. *Turistični vestnik* 6. Ljubljana.
- Mieczkowski, T. Z. 1978: The place of geography of tourism and recreation in the system of geography and in the field of leisure research. *Wiener geographische Schriften* 51–52. Wien.
- Mrak, I. 2009a: Sonaravni razvoj turizma in rekreacije v visokogorju. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Mrak, I. 2009b: Značilnosti in okoljski vplivi gornišтва. V: *Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji*. GeograFF 5. Ljubljana.
- Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji. GeograFF 5. Ljubljana 2009.
- Plut, D. 1976: Koprsko Primorje in njegova valorizacija za kmetijstvo in turizem. Magistrska naloga, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Plut, D. 1977a: Sekundarna počitniška bivališča (vikendi) – nov pejzažni in funkcijski element okolja v dolini zgornje Krke. V: *Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranje*. Geographica Slovenica 5. Ljubljana.
- Plut, D. 1977b: Valorizacija kopališč in onesnaževanje okolja v Koprskem Primorju. *Naše okolje* 5/77. Ljubljana.
- Plut, D. 1981: Odlagališča odpadkov v Blejskem kotu kot degradacijski element turistične pokrajine. *Gorenjska*, 12. zborovanje slovenskih geografov Kranj–Bled. Ljubljana.
- Plut, D. 1999: Pokrajinski vidiki sonaravnega razvoja zavarovanih območij slovenskih Alp. *Dela* 13. Ljubljana.
- Plut, D. 2006a: Environmental resources and tourism progress. V: *Turizam kao faktor regionalnog razvoja*. Zbornik radova /Međunarodni naučni seminar Turizam kao faktor regionalnog razvoja, Tuzla, 09.–10.05.2005. Tuzla.
- Plut, D. 2006b: Zavarovana območja in turistični napredek Slovenije. V: *Turizem v zavarovanih območjih*. Posvet Turizem v zavarovanih območjih, 6. december 2005, Krajinski park Goričko 2006. Ljubljana.
- Plut, D. 2007: Sonaravni razvoj (napredek) in geografija. *Dela* 28. Ljubljana.
- Plut, D., Cigale, D., Lampič, B., Mrak, I., Kavaš, D., Slabe Erker, R., Trebše, P., Pleterski, A., Štular, B., Pirnat, J., Keršič-Svetel, M., Pečnik, M. 2008: Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države: trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja: končno poročilo. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Repe, B., Mrak, I. 2009: Naravna ogroženost Slovenije z vidika erozije pohodniških poti. V: *Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji*. GeograFF 5. Ljubljana.
- Sadar, K. 2003: Soodvisnost med turizmom in rekreacijo ter naravnim okoljem. Magistrsko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Sore, A. 1974: Zdraviliški turizem s posebnim ozirom na Rogaško Slatino in Atomske Toplice. V: *Vogljajnsko-Sotelska Slovenija*. Ljubljana.

- Nastanitvena statistika – časovne serije. Statistični urad Republike Slovenije. Medmrežje: http://www.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/21_gostinstvo_turizem/07_21614_nastan_zmog/07_21614_nastan_zmog.asp (5.3.2010)
- Špes, M. 2009: Promet in turizem na čereh pokrajinske občutljivosti Slovenije. V: Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji. GeograFF 5. Ljubljana.
- Turistična potovanja domačega prebivalstva, Slovenija, 2008. Statistične informacije 26, Turizem 2. Ljubljana 2009.
- Vintar Mally, K. 2006: Tourism and sustainable development. V: Turizam kao faktor regionalnog razvoja. Zbornik radova /Međunarodni naučni seminar Turizam kao faktor regionalnog razvoja, Tuzla, 09.–10.05.2005. Tuzla.
- Vojvoda, M. 1965: Razvoj kulturne pokrajine v Bohinju. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1957: Nekateri urbanistični posegi v turizem ob slovenski obali. Turistični vestnik 5, 9. Ljubljana.
- Vrtačnik Garbas, K. 2005: Tourism cycle(s) of Portorož – Portorose. Annales. Series historia et sociologia 15, 1. Koper.
- Vrtačnik Garbas, K. 2008: Posledice klimatske spremenljivosti v središčih zimsko-športne rekreacije v Sloveniji. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Litija.
- Vrtačnik Garbas, K. 2009a: Alpsko smučanje kot vir okoljskih obremenitev. V: Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji. GeograFF 5. Ljubljana.
- Vrtačnik Garbas, K. 2009b: Razvojne možnosti zimskošportnih središč v Sloveniji v luči klimatskih sprememb. *Academica turistica* 2, 1–2. Portorož.
- Zavarovana območja in njihov pomen za turizem: morska učna pot: Mesečev zaliv in njegovi zakladi. Strokovni seminar in terensko delo, 28.–29. november 2003, Strunjan (ur. A. Gosar). Koper 2004.

GEOGRAPHICAL RESEARCH ON TOURISM AND RECREATION IN SLOVENIA

Summary

Tourism research has quite a long tradition in Slovenian geography. After the Second World War tourism development begun rather hesitantly. Only in the sixties tourism became an important economic activity. Simultaneously with growing importance of tourism in Slovenia, the geography also showed interest in this phenomenon. First works on tourism appeared already in the 1950s, while in the 1960s tourism became an important research topic, although the number of papers and dissertations from this field was still rather limited. In the 1970s and 1980s, tourism became an established part of geographical research in Slovenia. Geography was first to deal with some important topics, e.g. recreation and spatial planning, relations between tourism and environment, development and transformation of tourist areas, second homes, etc.

Geography has played an important role in tourism research in Slovenia. It focused not only on tourism but also on the questions related to leisure and recreation what gives additional weight to its findings. Geographers have so far contributed to better understanding of many facets of tourism development. At the same time, they have pointed out their consequences in the context of tourism planning.

In the last decade or two, tourism development was frequently discussed from the viewpoint of sustainable development paradigm. Definitions of sustainable tourism development sometimes differ but usually long-term environmental acceptability and ethical and social equity are stressed. Without knowledge and understanding of environmental and social impacts of tourism and, on the other hand, the various needs of tourism and tourists, the discussion of sustainable tourism remains without firm foundations. With the results of their work geographers can contribute to development of those types of tourism, which are based on the responsible resource management and on the sustained use of environmental and cultural potentials. In the general public, tourism is usually considered and discussed predominantly as an economic activity but it is also very important as an inherent element of the quality of life. This means that provision of adequate leisure opportunities – including tourism – is also an important social goal.

Tourism is globally influenced by uncertain economic situation, environmental change and political instability in many parts of the world. Consequently, notions of unlimited growth are not as widely accepted as before. The changing situation poses new questions also to the geographical research on tourism. Slovenian geography – due to the limited number of geographers – could not be as diverse and productive as geographies of some larger nations. Nonetheless, this should not be an obstacle for continued and quality research on tourism and recreation in the future.

(Translated by the author)